

Stanko Majcen | Sosedov Janez

Leta 1915.

Hiša železniškega čuvaja na progi Przemyslani—neznano kam. Noč je tako gosta, da imajo razsvetljena okna čuvajnice kolobarje okrog oči. Namesto zvezd stoje na nebu nekaki črni trni, ki ga prebadajo z ožarjenimi konicami. Sneg hrešči pod nogami in noga kdaj pa kdaj sklizne na njem. Gaz je spolzka od krvi, ki je je tem več, čim bolj se bližamo vratom.

Vrata so na pol odprta, vendar jih ne moreš premakniti niti za ped ne ven ne noter. Zunaj ob zidu leže ranjeni vojaki kupoma, kakor so jih bili pometali z voz ali kakor so se bili sami vrgli na tla, ob koncu svojih sil, kjer koli, kakor koli.

Niso bili srečnejši niti tisti, ki so ležali za vrati. Že v veži je bil zrak tako debel, da zdravim pljučem ni bilo mōči dihati. Prepotene obleke, sesirjena kri, človeško govno... vmes pa oster vonj po etru in lizolu.

Petrolejke je bil prižgal še železniški čuvaj, ranjenci jih gotovo niso. Zdaj so svetilke pojemale, iz dveh se je kadilo že črno...

Kogar zebe do srca, se pride gret tudi ob svežo človeško kri, toda tod ni bilo obstanka. Prek teh trupel sva bila poskusila vdreti v notranjščino čuvajnice, moj drug in jaz, pa naju je obrnilo sredi poti. Na koncu tesnega hodnika, zagozden med visoko naloženo človeško blago, je stal mož, stražniku podoben, ki ravna promet na živahni prometni cesti. Gledal je osorno, strmel nepremično kakor osteklel od pomena službe, ki mu je dodeljena. Bil je mrtev. Če bi se ga dotaknil s prstom, bi omahnil prek trupel.

Natančno sva razločila med plastmi uniform, telečjakov in teles nekoga, ki je še živel. Telečjak se je dvigal in padal, kakor se je dvigal in padal prsni koš. Obraza ni bilo videti. Levica, iztegnjena iz gmote oblek, krvi, vročine in smradu, je v pesti stiskala jabolko.

Moj drug je bil nerodno stopil — kaj je sploh rinil naprej? — in na dnu vélike gomile se je zganilo. Zarjul je pol človek pol žival. To je bil znak za vstajenje mrtvih, živih in mrtvih v tej greznici človeškega mesa. Dve črni senci sta se spoprijeli na steni, nekdo je nekoga vgriznil v ramo, zaslišal se je — tlesk! — moker udarec ob nekaj mokrega, in že se je dvignila gomila in iz nje je pogledal mračni gost. Tavaje, tipaje, iskaje ne vem česa, se je zamajal s tal in bilo je, kot da se dviga velikanska zver s svojega ležišča... Že se je čutila njena vroča sapa... pramen svetlobe je prebežal luskasti oklep... kakor bleda stena se je postavila pred teboj trebušna stran pošastnega plazilca...

In zopet se je zrušilo vse... Plasti so se umirile, gomila pokrila z mrakom in molkom. Nekdo je zaklel krvavo. Tisti, ki je bil prej zarjul, niti vzdihnil ni več. Jabolko je padlo iz roke in se je skotalilo po tleh...

Z neblago dišečim vonjem je ugasnila svetilka. —

Vroč, soparen popoldan, prava radost in paša svetlokrilim kebrrom. Kazalec na uri se ne pomakne niti za minuto. Ne strmimo zaman vsak v svojo uro. Še za pol kazalca nam je odmeril poveljnik počitka, potem moramo napasti.

In glej, res visi keber čudovito blestečega oklepa na vrhu grmove vejice tam pred menoj. Gleda me s svojim kovinastim bleskom in noče ne naprej ne nazaj. Ne ljubi se mu nikamor. Tudi treba mu ni nikamor. Keber nima poveljnika. Sam svoj gospodar je in, kadar napove vojsko, jo napove na svojo pest in na svojo odgovornost. Sicer pa se mu, lenuhu božjemu, o vojski niti ne sanja. Zadremal bi v soncu od samega miroljubja, da ne leži pred njim v travi čudno našarjena klada, s puško in bajonetom oborožena, prepasana s pasom čez trebuh, ki štrli od nabojev. Iz velikih sivih oči gleda človek, iz onemoglo stisnjenih pesti rob...

Nekdo je odlomil vrat buteljki in natočil: poklon poveljnikov za zadnjo korajžo. Pijemo — in ne pijemo. Kot bi pili vodo. Alkohol se ne loti možganov, kri se niti noče pomešati z njim...

»Prav za prav mi je tako,« reče nekdo, »da bi moral bruhniti, ampak bruhniti ne morem.«

»Ah,« se iztegne drug po travi, »da bi mogel še enkrat zapeti...«

Tretji pobira naslove, da bi sporočil svojcem, če nas ne bo nazaj.

»Četo bo pa vendarle treba pregledati, preden začnemo,« svetuje očetovski glas. Kakor injekcija učinkuje ta očetovska beseda na nas mlade.

Skočimo na noge in smo pred postrojenim moštvom.

Šestdeset jih je na tem koncu krompirjeve njive, sto šestdeset tam in še ondi nekaj sto.

Ne moreš jih ogovoriti, ker govoré jezikov, kolikor je mož. Romunski, ukrajinski, poljski, madžarski... Na koncu vrste stoji cigan. Smeje se in kaže soncu svoje viteško bele zobe. Ne boji se ničesar, ker ve že zdaj, kod jo bo ubral in kam, da se reši. Ve že zdaj, kdaj bo bila tista ura in da bo bila samo njemu, ciganu edinemu in drugemu nikomur, ko se bo varno izmuznil smrti in planil v svobodo.

»Boš šel za patroljo?« ga vprašamo v šali, in že je pripravljen ves, kar ga je. Še dva si je našel za tovariša in odrinili so, kakor smo bili ukazali, pet minut pred odhodom glavnine. Nismo jih videli več, šele drugega dne jih je nekdo srečal na drugem koncu goličave, blizu kuhinje, ko je bilo že vse mimo. —

Izzvali smo ogenj, ker smo ga izzvati morali, odgovor pa je bilo žrelo, pekël bruhajoče. Popadali smo na tla plosko kakor lepenka. Telesa so živela, kolikor je živelo srce, ki jih je gibalo. Če se je kaka kapa prevrnila na tla, je bila v hipu nastlana z iverjem, ki je sekalo z dreves pod dežjem krogel. Šuma je ropotala, regljala, žvižgala in pela, odmev se je lovil za odmevom, kakor bi klofuta odgovarjala klofuti.

»Bajoneti!« je kriknil tuj glas — bil je glas mojega druga — in ne vem, ali je mislil na lastne bajonete, naj jih zatakne, ali je ugledal sovražne. In že so nam noži zabliskali pred očmi, nam in njim, ki so se usuli izza debel in sten robidovja kakor volcjé. Borbo na bajonet spremljajo čudni vzkliki. Niso ne »ah« ne »oh«, nekako na sredi so

med »joj« in »juj«. Bajonet v akciji se prej ogreje od puške, tudi držati ga ne moreš v roki, dokler bi rad, ker postane sklizek od krvi. In preden mu obrišeš ročaj, ti že oni tam svojega zasadi v trebuh. Komaj vidi kdo koga, kam li, da bi si ga ogledal, preden mu nastavi bodalo. In odpornih mest se nagonsko ogiblješ. Rezilo, pognano v kost, se težko dá izdreti. Zamudiš preveč dragocenega časa s puljenjem. Sili te, tudi če se sili upiraš, da suvaš od spodaj navzgor. Čim globlje zajmeš, tem mehkeje zasadiš. In pravi zabòd — je brez glasu. Telo se zvrne ko snop.

Ko smo opravili, kar smo opraviti morali, smo se kakor pijani od močnega vina zavalili v prvi jarek. Nekdo se je režal čez ves obraz, tisti, ki je pred pol ure želel »še enkrat zapeti«, je res zapel... Pa čeprav nas je od šestdesetih ostalo samo šestnajst, smo bili razigrani, da bi bili najrajši objemali blato. —

Držal se me je kakor klop in, ko smo prisopli iz globeli na vrh — zdi se mi, na prav tisti, kjer smo bili poprej pili buteljko — je tiho sédel poleg mene v travo.

Znan obraz, vendar ovenčan z nekako divjostjo, ki ji trenutno ne najdem imena. Kakor bi znano in ljubo ti sliko del v tuj okvir in ti jo tiščal pred oči... Saj ne veš, kaj bi rekel: sta znanca ali nista...

»Vogrinov Janez?!«

Toliko da mi ni žarek vročih solz brizgnil iz oči.

»Sosedov — ali si ali nisi?«

Janez pokima in zdaj ga spoznam za trdno. Kakor da je ta mah okvir odpadel od njega, in slika, slika brez okvira stoji pred menoj.

Nekaj obrača v ustih, tuje besede se mu pleto med rodne, smeh okrog brkatih in bradatih ust pa je domač, sněženski. Goriški je — prepoznal bi ga čez célo Galicijo.

»Tàk, Janez, kakšen pa si? Kaj delaš, kaj veš o sebi, če sploh kaj veš — govôri!«

Janez je gnjécalo, bil in bo in, preden iz njega spraviš besedo, se obrne klada v klancu. Tudi doma ni bil nič drugačen.

Gleda me in se ne čudi:

»Že dolgo vem, da ste moj poročnik, samo javiti se vam nisem hotel. Sem mislil, bo že nanoslo. Je bolje, da vi prej ugledate mene kakor jaz vas.«

»Si ranjen?«

Janez se je zavalil na drugo stran, samo da ga ne bi več gledal v obraz.

»Nisem, ampak zdelan sem. Porinil sem kakih petindvajsetkrat in močno se mi zdi, da nikoli v prazno. Ne vem, kako da nobeden njih ni zadel mene. Nosim nezavaro van trebuh kakor oni svojega. Še na ogled jim je bil...«

In čez nekaj hipov:

»Od same mlaskave mehkode mi je slabo, če se spomnim...«

Nič več mu nisem iskal obraza; naj bo, kjer je, ta obraz. Kaj malo si imava povedati. Beseda, komaj zgovorjena, zamre, kakor da je tudi njo spodrezal bajonet... Bila je in je ni več.

Po dolgem molku poskušam, da bi zopet navezal besedo na besedo.

»Kaj slišiš od doma, Janez?«

»Ničesar. — Toda pač, stari Irgec je padel s senika in se je ubil. In od pipe se je vžgala krma. Zgorel je hlev. Irgec z njim. In pipa.«

Zopet molk. Kakor da med besedami dere široka in globoka reka; mostu nikjer ne brvi, komaj misel, komaj spomin seže na oni breg.

»Kaj veš še, Janez, saj veš, da bi rad slišal čim več.«

»Čim več pravim, mislim si pa: čim manj. Najbolje nič. Sram me je pred njim, pred snežensko cerkvijo, ki jo ugledam za njim na vrhu hriba, pred strehami, ki se tam stiskajo ob kolovozu skozi cerkveni klanec, pred lesu, ki stoji na pol odprta na sosedovo dvorišče. Samo da bi kdo ne stopil skoznjo in me ogovoril... Samo zdaj ne...

Sram me je gozda, ki tam temní hladen in mrk, skrivnosti poln. Pozna me in jaz poznam njega; veva, kdo sva, pa se drug pred drugim potajujeva. In kaj vidim tam? Ni žleb, strešni žleb nad kamnitno mizo in kamnitno klopjo? Je! — O Bog... Ne, prijatelj, samo zdaj si ne poglejva v oči, samo zdaj ne! Rajši si pljuniva v lice...

Tudi Janezu se je hotelo, da bi kaj rekel, rekel samo zato, da nama razgovor ne bi tako neusmiljeno zamrl.

»Pisali so mi z doma,« začne previdno in kakor iz groba, »prav Julka je pisala, sestra. Hočete, da čitam?«

Na pol se je zopet obrnil k meni, pogreznil roko globoko v krušnjak in izvlekel iz njega kos posvaljkanega papirja. Kavni madeži so se ga držali, zložen pa je bil lepo kakor molitvica v molitveniku. Razgrnil ga je počasi in je dolgo iskal začetka.

»Aha, tule je! — Ljubi br...«

Zdaj sem se od njega obrnil jaz — ali me je obrnil kdo drug?

»Nehaj, prosim te, dovolj je... saj so vsa pisma enaka...«

»Res je,« je pokimal, kakor bi bil vedel vnaprej, kakšen bo učinek branja, »vsa so enaka in, ko prečitaš začetek, veš konec že na izust.«

Zganil je zopet papir in ga z roko globoko potopil v torbo.

Ponudil sem mu cigareto, da bi se ta zadeva končala kakor že. In ko je jemal cigareto iz tobačnice, se mi je zdelo, da me je izpod košatih obrvi ošinil njegov pogled ostro ko bajonet:

»Psa sva, kaj se hliniva drug drugemu, garjava psa. nevredna, da v misel jemljeva sveti kraj domači, nevredna, da se dotikava spominov, od vekomaj blagoslovljenih, nevredna, da táko pisanje nosiva s seboj, ko je kakor sveto pismo — táko pisanje. Psa, preprosto psa! In ko bova prvič zopet stopila na tisto zemljo, jo bodo morali razkužiti za nama...«

Pokadila sva in nič več si nisva rekla, pogledala se nič več.